

B E L L E T E N

Cilt: XXVIII

NİSAN 1964

Sayı: 110

SİDE'DEKİ "VESPASİANUS ANITI"

Ord. Prof. Dr. ARİF MÜFİD MANSEL

Side şehrinin¹ üzerinde bulunduğu yarımadanın aşağı yukarı ortasında, tiyatro ile ana direkli cadde üzerindeki kemerli tak arasında, büyük konglomera blokları ve bunların arasına sıkıştırılmış küçük taş ve tuğla kırıklarından yapılmış 4,30 m. kalınlığında bir duvar bulunmaktadır. Eğik açılar meydana getirmek suretile bir taraftan tiyatro, diğer taraftan taka bağlanan bu kalın duvarın M. s. 4. yüzyıl ortalarında şehri yarı yarıya küçülten surun bir parçası olduğu anlaşılıyor (res. 1-2)². Bu duvarın sol tarafında (yani tiyatro cihetinde) üstte dikdörtgen bir pencere, onun altında üzeri kemerli bir kapı görülmekte, arkada daha yüksek bir seviyede bulunan cadde portikinden bu kapıya bir merdivenle inilmektedir. Duvarın sağ tarafında ise içi sonradan doldurulmuş ve ortasında küçük bir kapı açılmış olan tak³ yer almaktadır. Duvarın kuzey üst kısmında, sokak seviyesinden

¹ Side'de Türk Tarih Kurumu, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul Edebiyat Fakültesi Antalya Arkeoloji Araştırmaları İstasyonu tarafından sağlanan tahsisatla yapılan ve bu satırların yazarı tarafından idare olunan kazı ve araştırmalara dair toplu yayınlar için: A. M. Mansel, *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, *Archäologischer Anzeiger* 1956, s. 34 v. dd. ve *Belleten* 22, 1958, s. 213 v. dd.; en son olarak A. M. Mansel, *Die Ruinen von Side* (Deutsches Archäologisches Institut, Abteilung İstanbul), 1963.

² Bu kalın duvar için bk.: A. M. Mansel - G. E. Bean - J. İnan, *Side Agorası ve civarındaki binalar. 1948 yılı kazularına dair rapor* (Antalya Bölgesinde Araştırmalar No. 4), 1956, s. 14 ve levha 49-50. A. M. Mansel, *Die Ruinen von Side*, s. 70.

³ Roma İmparatorluk devrinde caddeler üzerinde yapılagelmekte olan taklar serisine giren Side taki için; A. M. Mansel - G. E. Bean - J. İnan, *adı geçen eser*, s. 14-15, res. 49 v. dd., lev. 49-50. A. M. Mansel, *Archäologischer Anzeiger* 1956, s. 51 ve

aşağı yukarı 6,50 m. yükseklikte yarım daire şeklinde bir höcre bulunmakta (çapı 4,50 m.), bu höcrenin içinde bir mermer heykel kaidesi, gerisinde ise kemerli bir pencere göze çarpmaktadır.

İşte bu höcrenin altında, tiyatrodan ve taktan düşen büyük konglomera blokları kaldırıldıktan sonra bir hayli mimarî parça ile birlikte bir anıt meydana çıkmıştır ki yazıtına göre imperator Vespasianus'a (ve aynı zamanda Titus'a) ithaf edilmiş olan bu anıt tarafımızdan "Vespasianus anıtı" olarak adlandırılmıştır. Anıt o zamanlar kazı mimarı olan M. Beken tarafından yapılmış plân ve restitüsyon resimleri ile birlikte tarafımızdan muhtasar bir şekilde üç defa neşredilmiştir⁴. Fakat 1961 yılında kısmen Türk Tarih Kurumu ve Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğünden, kısmen de kazılarımıza karşı öteden beri büyük ilgi göstermiş olan bayan ve bay H. Weidtmann'ın bağışlarından sağlanan paralarla Viyanadan getirtilen Dr.-Ing. A. Machatschek'in nezareti altında bu binanın üçte ikisi restore edilmiş, bu sayede binanın üst kısım ölçüleri ve oranları hakkında kesin bir fikir edinmek mümkün olmuş olduğundan ve Side kazısı epigrafya uzmanı Prof. G. E. Bean anıtın yazıtı hakkında incelemelerini tamamlamış ve bu hususta bir rapor hazırlamış bulunduğundan bu anıtı tekrar ele almağı ve yeni ölçüler, plânlar ve resimlerle neşretmeğı faydalı bulduk. Bu vesile ile bayan ve bay Weidtmann'a, Prof. G. E. Bean'e, Dr. Machatschek'e, fotoğraf uzmanı A. Albek'e ve bu restorasyon işi ile yakından ilgilenmiş ve teknik tecrübe ve bilgisinden geniş ölçüde faydalanmamızı sağlamış olan Y. Müh. bay Ragıp Devres'e teşekkür etmeğı borç bilirim.

Bina alt tabakası ortalama 0,34 m. yükseklikte konglomera bloklarından, üstü ise 0,40 ve 0,27 m. yüksekliğinde mermere yakın iki kalkertaşı tabakasından meydana gelen bir plâtfom (6,72 × 2,20 m.)

res. 12. A. M. Mansel, *Bulleten* 22, 1958, s. 218, res. 7. ve *Die Ruinen von Side*, s. 24. Yukarıda zikrolunan eserlerdeki fotoğraflarda lentosu aslında bir pencere sögesi olan kitabeli bir mermer blok tarafından teşkil olunan, ayrıca lentonun üzerinde bir kemer ihtiva eden bu kapı 1959 yılında, yıkılma tehlikesi gösteriyor bahanesi ile, köylüler tarafından ortadan kaldırılmış, o esnada kitabeli lento kırıldığı gibi Side'nin en pitoresk bir köşesi de tahrip edilmiştir. Kapının bu son durumunu res. 28'de görmek mümkündür.

⁴ A. M. Mansel, *Türk Arkeoloji Dergisi* X-1, 1960, s. 54, res. 53 v. dd. A. M. Mansel, *Festschrift Max Wegner zum sechzigsten Geburtstag*, s. 38 v. dd. res. 11 v. dd. A. M. Mansel, *Die Ruinen von Side*, s. 70 v. dd. res. 53 v. dd. Bu kitaba ekli olan şehir plânında bu anıt (I 3) harfi ile gösterilmiştir.

üzerinde yükselmektedir (res. 2, 4, 29-30). İlk üst tabaka kademelidir. Bu suretle meydana gelen basamağın cephede genişliği 0,16, yanlarda ise 0,24 m.'dir. Üst tabaka blokları fascia'lıdır (önceki resimlerden başka bk. res. 7). Öyle anlaşılıyor ki bina yapıldığı zaman alt konglomera taş tabakası toprağın altında kalıyor ve görünmüyordu. Daha sonraları ise bu kısımda meyilli olan cadde seviyesinin alçalması sonunda bu tabaka meydana çıkmıştır.

Esas bina U şeklinde bir plâna sahip olup genel uzunluğu 6,40 m. yi bulmakta, 3,20 m. uzunluğunda bir orta kısım ve 1,60 m. uzunluğunda ve 1,32 m. derinliğinde iki yan çıkıntından meydana gelmektedir (res. 3). Binanın özü konglomera ve kumtaşı bloklarından, gözle görülebilen dış kısımları ise, plâtförmün üst tabakaları gibi, mermere yaklaşan kalker taşından yapılmış bulunmaktadır. Binanın çeşitli büyüklükte konglomera taşlarından itinasız bir tarzda yapılmış olan arka duvarının sol yan tarafında 1,24 m., sağ yan tarafında ise sadece 0,20 m. derinliğe sahip oluşu, anıtın tiyatro ile tak arasındaki kalın duvara çarpık bir surette yaslanmasına yol açmıştır (bk. res. 3).

Anıt alt kısmında 1,15 m. yüksekliğinde, iki tabaka halinde geniş mermer levhalarla kaplı bir kaideye sahip bulunmaktadır ki (bk. res. 4) bu kaide sağ taraf çıkıntısından sarfinazar, iyi bir durumda bize kadar gelmiştir (bk. meselâ res. 1 ve 7). Kaide altta 0,20 m. yükseklik ve 0,08 m. kalınlıkta, üstte ise 0,10 m. yükseklikte bir silme ile çerçevelenmiştir (res. 4); yalnız üst silmenin üstünde yüksekliği 0,10 m.'yi bulan düz bir şerit vardır. Alt silmede binanın yan taraflarında görülen çubukların cephede devam etmemesi dikkat çekicidir. Bu kısım silmeleri bitirilmemiş hissini vermektedir.

Dr. Machatschek mevcut mimarî parçaları esaslı bir tetkikten geçirdikten, bunların rölevelerini yaptıktan ve bunları sınıflandırdıktan sonra parçaların büyük bir kısmının solda çıkıntı teşkil eden kaidenin üzerindeki aedicula'ya ait olduğunu tesbit etmiş ve bu aedicula'yı hemen hemen tam olarak restore etmeğe muvaffak olmuştur (res. 28 v. dd.). Bu aedicula uzunluğu 1,60 m., derinliği içte 1,19 m., dışta 1,31 m. olan bir kaide üzerinde yer almakta, cephede iki sütun, arka duvarda ise bunlara tekabül eden iki yarım sütun ve bunların taşıdıkları saçaklık ve çatıdan meydana gelmektedir (res. 3-4). Dr. Machatschek ilk iş olarak arka duvar taş levhaları ile aynı taştan yapılmış olan 5 adet yivli yarım sütun parçasını kırık kırığa bitiştirmek (bunlar res. 5'de yukarıdan aşağıya gelmek suretile 1-4 numara ile

gösterilmiştir), bu suretle meydana gelen yarım sütunun üzerine Korint nizamında bir hayli zedelenmiş yarım sütun başlığını (res. 6) oturtmak suretile (bk. res. 32, sol taraf) sütun yüksekliğini 3,17 m. olarak tesbit etmiş, aynı zamanda bu yarım sütunun aedicula'nın dış (sol) arka tarafında yer aldığını ortaya koymuştur. Aynı aedicula'nın iç arka tarafında oldukça büyük bir yarım sütun parçası *in situ* duruyordu ki (res. 7 sol taraf ve res. 8) bunun vâkıa üst kısımları bulunamamış, fakat başlığı çok harap bir durumda ele geçerek eski yerine konmuştur (res. 30-31, orta höcrenin solundaki yarım sütuna bakınız). Öndeki sütunlara gelince bunların Korint nizamındaki iki başlığı (yük. 0,34 m.) oldukça zedelenmiş ve dış satırları aşınmış olarak bize kadar gelmiştir (res. 9-10). Bu başlıklarda akant (kenger) yaprakları damarlı ve uçları sivri olarak gösterilmiş olup ortadaki yüksek akant yaprağının sağından ve solundan kıvrılan sapların bir taraftan abakus'un altında, diğer taraftan orta kısımda kıvrımlar meydana getirdiği göze çarpmaktadır. Genel manzarası bakımından ise başlık basit bir şekil göstermektedir. Fakat bu başlıkları taşıyan ve arkadaki yarım sütunlar gibi yivli olmaları gereken sütun gövdelerinden hiçbir parça bize kadar gelmemiştir. Buna karşılık geç antik devirde Side'de çok kullanılmış olduğu anlaşılan yivsiz, altı tek, üstü ise çift bilezikli mermer sütun gövdeleri ve yine geç antik devri ima eden kaideler (res. 11-12) bulunmuştur ki bunların sonraki bir tâmir esnasında buraya vazedildiği anlaşılıyor. Bunlar restorasyonda aedicula'nın cephesinde aynen kullanılmış, aradaki noksan kısımlar ise çimento ile doldurulmuştur (res. 29 v. dd.).

Aedicula'nın saçaklığı ise hemen hemen tam olarak bulunmuştur. Sütunların üzerinde aynı parçadan yapılmış arşitrav-friz blokları oturmaktadır ki bunların yüksekliği 0,46 m.'yi bulmaktadır. Arşitrav üç fascia'lı olup frizden kuvvetli bir silme ile ayrılmıştır (res. 13 v. dd.). Friz ise hafifçe konkav bir satıh üzerinde birbirini takip eden yedi yapraktan müteşekkil geniş ve dar palmetlerden ibaret bir bezeme kapsamakta, bu frizin üstünde ise bir yumurta şeridi yer almaktadır. Geniş palmetlerde yalnız ortadaki dikey yaprak yumurta şeklinde bir kaideden yukarıya fişkırmakta, onun sağında ve solundaki üçer yaprak, palmetleri alt kısımda birleştiren kıvrık dalın uçları üzerinde yer almaktadır. Dar palmetlerde ise yapraklar akant yapraklı bir kaideye sahip bulunmaktadır. Arşitrav-friz'den kırık kırığa uyan ve arşitrav'ın iki üst fascia'sı üzerinde bir yazıt kapsayan üç parça

aedicula'nın cephesinde duruyordu (res. 13). Üçüncü parçanın (res. 14) köşesi hakkında res. 15 bir fikir verir. Aedicula'nın sol yan tarafında duran arşitrav-friz dört parçadan terkip edilmiştir ki (res. 16 da görülen üç parçadan başka arka tarafta dördüncü bir parça daha vardır) bu blok bir taraftan ön sütun başlığı, diğer taraftan arka yarım sütun başlığı üzerinde oturuyordu. İç (yani sağ) yan tarafa ait arşitrav-friz bloklarını kesin olarak tesbit etmek mümkün olmadığından⁵ burasını bir beton hatilla tamamlamak mecburiyeti hasıl olmuştur (bk. res. 30-31). Cephe frizi ile yan taraf frizini karşılaştıracak olursak yan tarafın cepheye nazaran daha itinasız yapıldığını, yaprakların orta kısımlarının çukurlatılmadığını, buna karşılık gerek yaprakları dışarıya, gerek içeriye kıvrık palmetlerin genişlik bakımından birbirine aşağı yukarı eşit olduğunu, bunların arasında ise birçok hallerde bâriz bir bağ bulunmadığını görmekte gecikmeyiz.- Arşitrav-friz blokları arka taraflarında herhangi bir bezeme kapsamamakta, sadece basit fascia'lar ve düz silmelerle teçhiz edilmiş bulunmaktadır (bk. res. 34-35). Arşitrav'ların altındaki sofit'lerde de bezeme yoktur (aynı resimlere bakılması).

Bu kısmın üzerinde oturan ve aedicula çatısını meydana getiren levhaları birleştirmek suretile aedicula'yı hemen hemen tamamen örtmek mümkün olmuştur. Tavan levhalarının ortasında yüksek kabartma halinde işlenmiş bitki motifleri ile süslü dört kaset bulunmakta (res. 34), bu levhaların yan kenarlarında dış kesimi (yüks. 9 sm.), onun üzerinde yumurta şeridi ile süslü bir geison (yüks. 10 sm.) ve onun üzerinde de, frizlerde olduğu gibi, bir palmet şeridi ve ayrıca aslan başları şeklinde çörtlenlerle mücehhez bir sima yer almaktadır. Dış (yani sol) yan tarafa ait iki blok (res. 22-23), iç (sağ) yan tarafa ait ise arka tarafında kaset kalıntıları gösteren bir parça (res. 24) mevcut olup bunlar restorasyonda eski yerlerine oturtulmuştur (res. 31, 33). Res. 24'teki blokun sağ tarafında dış kesimi ve geison'un 90 derecelik bir dirsek yapmak suretile bir köşe teşkil ettiği görülmektedir ki bu köşeye orta kısmın üzerindeki alınlığın ve onun altındaki dişlerin son ucunun intibak ettiği anlaşılıyor. Aedicula'nın cephesinde dış kesimi, köşelerde küçük bir erkek başı ihtiva etmek suretile, devam ediyor, bunun üzerindeki geison ise ikiye ayrılmış olmakla beraber

⁵ Bu parçaların yazıtın muhteviyatına göre Prof. G. E. Bean tarafından tertiplenmesine dair bk. s. 196.

oldukça iyi bir durumda bize kadar gelmiş olan üçgen alınlığın alt çerçevesini meydana getiriyordu (res. 20-21). Alınlığın üst çerçevesini teşkil eden meyilli geison'ların üzerinde yumurta şeridinden başka bir palmet şeridi motifi görülmektedir. Alınlık basık bir üçgen şeklinde olup azamî yüksekliği (çerçeveler dahil) 0,44 m.'yi bulmaktadır. Oldukça derin oyulmuş olan alınlık sathının içinde hiçbir bezeme yoktur. Zirvesinde ve köşelerinde görülen kaideler (bk. res. 21) bunların üzerinde akroterler bulunduğunu göstermektedirler ise de bunlara ait hiçbir parça bulunamamıştır. Bu suretle cephede aedacula yüksekliğinin kaide eteğinden alınlık zirvesine kadar 5,31 m.'yi bulduğu kesin olarak söylenebilir (bk. res. 4).

İçeriye doğru bir girinti teşkil eden orta kısımda taş kaide aynı yükseklik ve aynı silmelerle ve arka duvara nazaran 0,15 m. dışarıya taşmak suretile devam etmekte, bu kaidenin üzerinde ve tam ortasında 1,02 m. derinliğinde bir höcre yer almakta, bu höcrenin anıtın yaslandığı kalın duvarı biraz yontmak suretile buraya oturtulduğu görülmektedir (bk. res. 3 'teki plâna bk.). Höcrenin sol tarafında *in situ* olarak duran 0,325 m. derinlik ve 0,27 m. kalınlığındaki paye kalıntısı (res. 1 ve 7) ve höcrenin üstünü örten yarım kubbenin dış kısmına ait üst kısmı silmeli iki yuvarlak parçanın gösterdiği gibi (res. 30), orta höcre arşitektonik bir çerçeveye sahip bulunmakta idi. Kubbenin cephesindeki kemerin çapının 0,80 m. olduğu ve üzerindeki kavisli çerçevenin zirvesi ile arşitrav'a temas ettiği pek muhtemel olduğuna göre höcrenin yüksekliğinin 2,10 m.'yi bulduğu hesaplanmış (bk. res. 4), ona göre çerçevesi ile birlikte restore edilmiştir (res. 29 v.dd.). Bugün mevcut çerçeve taşlarının üzerindeki delikler bunların ayrıca bir kaplamaya sahip olduklarına işaret etmektedir; fakat bunlardan hiçbir parça elde etmek mümkün olmamıştır. Höcrenin yan payeleri ya Dr. Machatschek'in restore ettiği gibi düzdü (res. 4 ve 29 v. dd.), yahutta Side'de bazı binalarda rastlanan höcre çerçeveleri gibi⁶, aedacula'ların yivli arka yarım sütunlarına uygun olarak, yivli olup Korint tarzında başlıklar taşıyorlardı ki bu ikinci şekil, mimar M. Beken tarafından bu

⁶ Roma İmparatorluk devri mimarisinde çok kullanılmış olan arşitektonik çerçeveli duvar höcreleri için bizim anıtın höcrelerine en yakın analogiler olarak Side ve Perge şehir kapıları avlularının duvar höcrelerini gösterebiliriz : A. M. Mansel, *Archäologischer Anzeiger* 1956, res. 29; *Belleten* 22, 1958, res. 30, 59; *Die Ruinen von Side*, res. 22.

anıtı dair yaptığı restitüsyon resimlerinde⁷ (bk. res. 37) kabul edilmiştir.

Bizanslılar zamanında bir hayli tadilat gördüğü anlaşılan ve şekil ve yükseklikleri değişen taşlardan yapılmış olan höcrenin içinde, bina çeşme haline geldiği zaman açılmış oldukça geniş deliklerden başka, kalınca bir harç tabakası ve onun üzerinde çivi delikleri göze çarpmaktadır ki (meselâ res. 7) bunlar höcre içinin ince uzun mermer levhalarla kaplı olduğuna işaret etmektedir⁸. Bugün ortadan kalkmış olan kubbenin içinin ise mozayikle süslü olduğu kabul olunabilir.

Kaplama taşları kalmadığından dolayı betonla restore edilmiş olan bu orta kısım duvarının üzerinde hiç şüphesiz aedícula saçaklığının devamını teşkil eden bir saçaklık oturuyordu ki bundan hiçbir parça bulmak mümkün olmadığından bu kısım (sadece silmeleri tebarüz ettirmek suretile) betonla tamamlanmıştır. Bu orta kısmın üzerinde oturan, kaide uzunluğu 3 m. yi, azamî yüksekliği ise (çerçevesel dahil) 0,56. m yi bulan alınlık dört parça halinde bize kadar gelmiştir. Alınlığın altında, aedícula'larda olduğu gibi, aynı parçadan işlenmiş bir dış kesimi bulunmaktadır. Üst kısımları bir hayli zedelenmiş olan çerçeveler ise aedícula alınlık çerçevelerinin aynıdır (res. 25). Fakat aedícula alınlıklarından farklı olarak burada alınlığın içinde kabartma tezyinat vardır (res. 26): Ortada dolgun oval çehreli bir Medusa başı yer almaktadır ki bunun kabarık saç kütleleri yanlara doğru dağılmakta ve çenenin altında düğümlenmiş oldukları anlaşılan yılanlar birbirine mütenazır olarak başlarını sağa ve sola çevirmiş bulunmaktadır. Bu merkezî baştan yine simetrik bir şekilde alınlığın köşelerine doğru kısmen yivli akant kılıfı içine alınmış kıvrık dallar ve bunların arasına yerleştirilmiş dört yapraklı iri çiçekler uzanmaktadır.

Soldakinin aynı olması gereken sağ aedícula'ya ait sadece üç arşitrav-friz parçası (res. 17-19) ve bir de üst çerçevesi hayli zedelenmiş bir alınlık (res. 27) bulunmuş olduğundan bu aedícula'nın restorasyonundan vazgeçilmiş, yukarıda bahsettiğimiz fragmanlar yine çok harap bir durumda bize kadar gelmiş olan aedícula kaidelerinin önüne vazolunmakla yetinilmiştir (res. 29 v. dd. da sağ tarafta).

⁷ A. M. Mansel, *Festschrift M. Wegner*, s. 40'daki resim ve *Die Ruinen von Side*, res. 56-57.

⁸ Agora'nın kuzey-batı köşesinde yer alan ve tarafımızdan kazılmış bulunan "eksedra"nın içi aynı şekilde mermer levhalarla kaplı idi. Bk. A. M. Mansel - G. E. Bean - J. İnan, *adı geçen eser*, s. 3, res. 12-13, lev. 41.

Orta höcrenin içinde bir zamanlar bir imperator heykelinin durmuş olduğu kabul olunabilir. Fakat bu heykele ait hiçbir kalıntıya rastlanmamıştır. Yan aedicula'lardan birinin içinde durmuş olduğu anlaşılan bir erkek heykeli ise iyi bir durumda (yalnız baş, sol el ve sağ ayağı yoktur) bize kadar gelmiş olup (yükseklik 1,15 m.) derli toplu ve sade vücut ve elbise şekilleri ile Flavius'lar devri üslûbuna uymaktadır (res. 36).

Anıtın ilk ve zannımıza göre esas şekli hakkında M. Beken tarafından yapılmış restitüsyon resmi bir fikir vermektedir⁹ (res. 37).

Geç bir devirde bu anıt esaslı bir tâmir görmüş ve bir çeşme haline getirilmiştir. Anıtın önünde ve plâtförmün üzerinde iç uzunluğu 6,40 m., genişliği aedicula'lar önünde 0,60 m., orta kısımda ise 1,80 m. olan bir havuz yapılmıştır (res. 3). Havuzun ön cidarını teşkil eden taş levhaların, bunların plâtförm üzerinde bıraktıkları izlerden 0,16 m. kalınlığında olduğu anlaşılmaktadır. Bu havuzun önünde ve daha alçak bir seviyede ikinci bir havuz (uzunl. 6,18 m., genişl. 1,10 m.) yapılmış ve bunun da üç tarafı 0,16 m. kalınlığında taş levhalarla çevrilmiştir ki bunlardan bir tanesi sağ yan tarafta *in situ* olarak durmaktadır (res. 1 ve 29' da sol alt köşede). Orta höcrenin arkası delinerek buraya künk yahut kurşun boru ile su getirilmiş, orta kısma herhalde bir çöten yerleştirilmiş, buradan akan suyun höcreden havuza kolayca ulaşabilmesi için kaidenin üst kısmında ve ortasında, aşağıya doğru genişliyen büyük bir yarık vücutte getirilmiştir (res. 7). Bundan başka aedicula'ların zeminlerini oymak suretile bu zemini bütün derinliğince kateden ince uzun su kanalları (genişlik 0,15 m.) da yapılmış, böylece aedicula'ların arkasından geçen suyun bu kanallardan havuza akması sağlanmıştır. Üst havuzun ön korkuluk levhaları herhalde yandakilerden biraz daha alçaktı; bu suretle su bu havuz dolduktan sonra ikinci havuza akıyordu. Bundan başka ön sütunlar herhangi bir sebepten değiştirilerek yivli sütunların yerine geç antik devirde Side'de çok kullanılmış olan yivsiz mermer sütunlar vazedilmiştir (res. 11).

Başka bir ihtimal bu anıtın başka bir yerden sökülerek burada yeniden monte edilmiş ve bir çeşme haline getirilmiş, o esnada da zarar gören bazı mimarî parçalarının değiştirilmiş olmasıdır. Şehri

⁹ Bundan önce aynı mimar tarafından yapılmış restitüsyon resimleri (bk. A. M. Mansel, *Festschrift M. Wegner*, s. 40'daki resim ve *Die Ruinen von Side*, res. 56-57), o zamanlar sütun yüksekliği tam olarak bilinmediğinden, biraz basık olmuştur.

ikiye bölen sur ve takın içine oturtulan kapı, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, M. s. 4. yüzyılın ortalarına doğru yapıldığına göre bu nakil ameliyesinin de aynı devirde vukubulduğu düşünülebilir. Anıtın karşı tarafında, surla aynı devreye ait üst kısmı höcreli bir duvarın altında bir yuvarlak çeşme yer almakta¹⁰, bu çeşme biraz ileride, yine direkli cadde üzerinde duran üç havuzlu bir çeşmenin¹¹ bir çeşit devamını teşkil etmektedir. İşte bu suretle geç antik devirde şehir kapısının iki tarafının çeşmelerle süslenmiş olduğunu görüyoruz ki böylece bu kapı, önünde anıtsal bir çeşme binası (Nymphaeum)¹² bulunan esas şehir kapısını¹³, tabii çok daha küçük ve daha mütevazı bir ölçüde, taklid ediyordu.

Bu yazımızda bu anıtın Anadolu sanatı içinde aldığı yeri tesbite çalışacak değiliz. Yalnız şunu söyleyebiliriz ki U plânında ve podium üzerinde yapılmış olan bu anıt Hellenizm devrinden itibaren giriş binaları ve sunaklarda kullanılmış olan bir yapı tipini devam ettirmektedir¹⁴. Fakat bu anıtı Roma İmparatorluk devrinde tiyatroların *scaenae frons*'larından başlamak suretile çeşitli binaların iç ve dış fasadlarını süslemiş olan sütun, aedicula ve höcre mimarisinin¹⁵ bir parçası olarak ta telâkki edebiliriz. Meselâ zaman ve mekân bakımından bizim anıta en yakın binalardan Ephesos (Selçuk) tiyatrosunun alt kat *scaenae frons*'unun iki kapı arasındaki kısmı sağda ve solda yüksek bir kaide üzerinde çıkıntı teşkil eden birer aedicula ve bunların ortasında yer alan yayvan kavisli bir höcreden ibaret bulunmaktadır¹⁶ (tarihi M. s. 66). Her ne kadar burada ön sütunlarda İon, arka payelerde Korint başlıkları kullanılmış, ayrıca orta höcrenin önüne iki İon sütunu ve bunların üzerine kavisli bir saçaklık ve höcrenin içine bir heykele çerçeve teşkil eden küçük bir aedicula oturtulmuş olması bir

¹⁰ A. M. Mansel, *Türk Arkeoloji Dergisi* X-1, 1960, s. 4, lev. VII res. 14-15.

¹¹ A. M. Mansel, *Türk Arkeoloji Dergisi* X-1, 1960, s. 4, lev. VII res. 15 ve *Die Ruinen von Side*, s. 66 v. dd. res. 47, 49.

¹² En son neşriyat : A. M. Mansel, *Die Ruinen von Side*, s. 53 v. dd. res. 35 v. dd.

¹³ En son olarak : A. M. Mansel, *Die Ruinen von Side*, s. 36 v. dd., res. 20 v. dd.

¹⁴ Birçok ve çeşitli misaller arasında birkaç tanesini zikredelim : Ephesos agora'sının batı kapısı (F. Miltner, *Ephesos, Stadt der Artemis und des Johannes*, 1958, s. 19 res. 13). Priene Athena tapınağı sunağı : (M. Schede, *Die Ruinen von Priene*, 1934, s. 36, res. 43-44).

¹⁵ W. Zschietzschmann, *Die Antike Kunst* II, 2 : *Die hellenistische und römische Kunst*, 1939, s. 106.

¹⁶ *Forschungen in Ephesos* II (1912), s. 57, res. 107, lev. IV.

fark meydana getirmekte isede şekil benzerliği üzerinde tesir etmemektedir. Aynı fasad motifini birçok defalar tekrarlanmış ve iki katlı hale getirilmiş olarak Side'de (M) binasının orta salon sütun mimarisinde de buluyoruz¹⁷. Bu binanın Antoninus'lar devrine ait olduğu tesbit edilmiş bulunmaktadır. Vespasianus anıtı onun karşısındaki üç havuzlu çeşmeye de örnek teşkil etmiş olsa gerektir; yalnız orada dört aedícula arasına oturtulmuş üç havuzla karşılaşıyoruz¹⁸. Bu çeşmenin, bezemelerinden dolayı, M. s. 3. yüzyılın son yarısına ait olduğu anlaşılmaktadır.

Bu yazımızda anıtın bezemelerini incelemek niyetinde değiliz. Çünkü böyle bir inceleme ancak Roma İmparatorluk devri Anadolu tezyinat tarihi yazıldıktan sonra başarılı sonuçlara varabilir¹⁹. Yalnız şunu söyleyebiliriz ki Side anıtının sade ve oldukça sathî bezemeleri Flavius'lar devrinin Roma, İtalya ve batı eyaletlerindeki gölge-ışık oyunlarına göre tertiplenmiş yüksek kabartmalı zengin tezyinatı ile²⁰ bir tezad teşkil etmekte ve M. s. 1. yüzyılda Anadolu'nun batıdan ayrıldığını ve kendi yollarından gittiğini açığa vurmaktadır. Vespasianus anıtı tezyinatını zaman ve mekân bakımından ona yakın olan Anadolu binalarının tezyinatı ile karşılaştırmak, genel bir Anadolu bezeme tarihi yazılmadan dahi, belki enteresan olurdu. Fakat yukarıda zikrettiğimiz Ephesos tiyatrosunun ilk iki kat tezyinatına dair kazı publikasyonunda, G. Niemann'ın el resimlerinden başka hiçbir fotoğraf yoktur²¹. Kezâ M. s. 50 senesine doğru yapıldığı anlaşılan Milet'teki Vergilius Capito hamamının plaestra'sını çeviren iki katlı sütun mimarisi ve onun yanındaki İon portikinin hiçbir detay fotoğrafı mevcut değildir²². Ephesos'taki Domitianus mâbedinin önün-

¹⁷ A. M. Mansel, *Die Ruinen von Side*, s. 113, res. 90.

¹⁸ A. M. Mansel, *Die Ruinen von Side*, s. 65, res. 47; s. 68, res. 49.

¹⁹ İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü eski müdürü Prof. M. Schede tarafından uzun seneler boyunca toplanmış olan zengin tezyinat malzemesi ikinci cihan harbinde yok olmuştur.

²⁰ Flavius'lar devri mimarisi ve tezyinatına dair bakınız : P. H. v. Blanckenhagen, *Flavische Architektur und ihre Dekoration, untersucht am Nervaforum*, 1940. Anadolunun ötedenberi en çok bezemede dışarıdan gelen cereyanlara karşı koyduğu ve kendi geleneklerine bağlı kaldığı birçok defalar yazılmıştır. Meselâ bk. E. Weigand, *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* 5, 1928, s. 111 ve D. Krencker M. Schede, *Der Tempel in Ankara*, 1936, s. 48.

²¹ *Forschungen in Ephesos II*, s. 60, res. 112-114.

²² A. v. Gerkan - F. Krischen, *Thermen und Palaestren* (Milet, Bd. I, Heft 9),

deki sunağın podium'u eteğindeki kalın silme üzerinde görülen anthemion motifi²³ palmetleri bakımından Side'deki anıtın bezemelerine yaklaşmakta ise de burada Side palmetlerinin ortasında dikine duran ve onun eksenini teşkil eden yaprak mevcut değildir. Fakat bu sunağa dair bugüne kadar esaslı neşriyat yapılmamıştır. Bununla beraber bu mukayese malzemesinin Side anıtının bezemelerine tam bir analogi teşkil etmemesi Pamphylia'nın bezeme alanında Anadolu'nun diğer bölgelerinden ayrıldığı ve mahallî geleneklerine bağlı kaldığı ihtimalini hatıra getirdiği gibi Prof. G. E. Bean'in yazıt bahsinde işaret ettiği veçhile, binanın Vespasianus'tan önce yapılmış olduğu faraziyesinin de teemmüle şayan olduğuna işaret etmektedir.

Eserin bir zamanlar bir hayli uzun olduğu anlaşılan yazıtına dair Side kazısı epigrafya uzmanı Prof. G. E. Bean'in etüdünü aşağıya aynen dercediyorum :

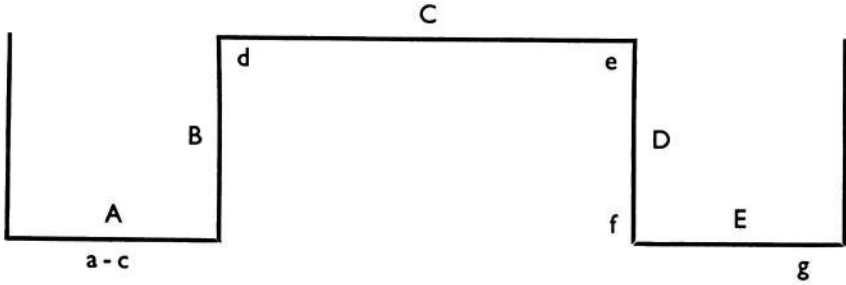
Ortadaki höcre ve iki yanda öne doğru çıkıntı teşkil eden kanatların üzerindeki arşitrav'da iki satırlık bir yazıt vardır. Yazıt anıtsal olmakla beraber fazla zarif değildir. Üçü kırık kırığa birleştirilebilen yedi parça bulunmuştur. Bunlar şu şekilde okunuyor:

(a-c)	Αὐτοκράτορι Καίσαρι Οὐεσπασιανῶ Σεβ
(res. 13-15)	ὑπάτω τὸ γ', τειμητῆ, καὶ Αὐτοκράτορος Σεβαστοῦ
(d)	ΜΕΓΙΣΤΩ
(res. 17)	vacat
(e)	ΣΑΡ
	Ρ
(f)	ΑΣΙΑΝΩ ΑΥΤΟ
(res. 18)	ΙΤΑΝΟΥ ΕΠΙ
(g)	ΣΕΞΟΥΣΙ -- ΤΩ Γ
(res. 19)	ΚΟΣΜΗ -- Σ

Bu parçaların yazıt içindeki durumları, biçimlerine ve anıt üzerinde almış olmaları gereken yerlere göre hemen hemen kesin olarak tesbit edilebiliyor. Aşağıdaki şekil mimarların tertübini gösteriyor (A, B, C, D, E cephenin beş yüzüdür):

1928, s. 23 v. dd. res. 31, 34 v. dd. İon nizamındaki stoa: aynı yerde, s. 36 v. dd., res. 53, 56, 59, 62.

²³ J. Keil, *Oesterreichische Jahreshfte* 27, 1932, *Beibl.* 57 v. d. res. 38 = F. Milner, *Ephesos*, s. 38, res. 28.

(a-c) sol kanat A'nın bütününü kaplayıp B yüzünde de kısaca devam ediyordu; (d) B'nin dip köşesinde duruyordu; C yüzünden hiçbir şey kalmamıştır; (e) D'nin dip köşesinde, (f) de aynı yüzün dış ucunda bulunuyordu; (g) sağ kanat E'nin sağ ucunda, yani yazıtın bitiminde yer alıyordu.

Metnin uzunluğu ve Vespasianus isminin (a-c) ve (f)'de tekrarlanması, anıtın sadece Vespasianus'a olmayıp Titus'a da ithaf edildiğini gösterir; (a) ve (g) parçalarındaki memurluk ve konsüllük sayıları da böylece Vespasianus'a değil, Titus'a ait olmuş oluyor.

Yazıtın ortadaki C yüzünde devam etmiş olduğu aşikârdır ve harf aralıklarının dikkatli bir hesaplanması sonunda Vespasianus ve Titus'un ad ve ünvanlarının bu boş sahaya rahatça yerleşeceği görülür; böylece üst satırın restorasyonu kesin olarak yapılabilir.

Yazıtın bize kadar gelen parçaları arasında imperatorların ad ve ünvanlarına ait olmayan kısımlar (e), (f) ve (g)'nin alt satırlarıdır. Bunları tamamlamak ise kolay değildir. (f)'deki ITANOY herhalde vakfi yapanın isminin, daha doğrusu "patronymicus" unun (yani baba isminden iştikak ettirilmiş bir ad) bir parçasıdır. Bunu takip eden EIII de o zaman papponymicus'unun (yani büyükbaba isminden iştikak ettirilmiş ad) başlangıcı olmuş olur: Side'de bu durumlarda normal olan τοῦ bazan düşer; fakat daha muhtemel olarak ya ἐπι[τροπος τοῦ Σεβαστοῦ] gibi bir ünvana, ya da ἐπι[μεληθέντος veya ἐπι[σκευάσας] gibi bir partisip'e ait olabilir. İhtimaller çok fazladır. (g) parçası çok aşınmıştır; ΟΣΜΗ -- Σ harfleri okunabiliyor; bunların önünde ya K ya da P vardır; ikinci Σ'dan sonra iki harflik yer kalıyor, fakat hiçbir şey okunamıyor. Bunun κοσμή[σα]ς partisipi olduğunu düşünüyorum, fakat tabii bu da kesin değildir.

(d) parçasında alt satır boştur; böylece Αὐτοκράτορος Σεβαστοῦ genitifi ile boşluk arasında az sayıda bir kaç kelime için yer vardır;

παντι τῷ οἴκῳ buraya uygun düşer. C yüzünden hiçbir parça kalmadığından ikinci satırdaki boşluğun nereye kadar devam ettiğine dair elimizde bir ipucu yoktur; fakat D yüzünde vakfi yapanın isminin önüne başka bir şey koymak gerekmediğinden, ikinci satırdaki boşluğun bütün C yüzü boyunca devam ettiğini düşünmek akla çok yakındır.

Bunlara göre aşağıdaki restorasyonu, satır 1 için oldukça kesin, satır 2'nin ikinci yarısı için ise deneme kabilinden ve *exempli gratia* olarak teklif ediyorum: ²⁴

A	B
Ἀὐτοκράτορι Καίσαρι Οὐεσπασιανῷ ὑπάτῳ τὸ γ', τειμητῆ, καὶ Αὐτοκράτορος Σεβασ	Σεβαστῷ, ἀρχιερεῖ μεγίστῳ τοῦ παντι τῷ οἴκῳ vacat
Αὐτοκράτορι τὸ ια'(?) , ὑπάτῳ τὸ ε', δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ ε', τειμητῆ, καὶ Τίτῳ Καί- v a c a t	
D	E
σαρι Οὐεσπασιανῷ Αὐτοκράτορι τὸ ς'(?) , δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ γ' 'P - - - - - ιτανου ἐπισκευάσας καὶ περὶ κύκλῳ ἐπικοσμήσας	

B yüzünde *μεγίστῳ* nun altındaki boşluğun D yüzünde aynı yerde tekrarlanmasından dolayı bu yazıt simetrik değildir. Eğer restorasyon mimarlarının mevcut yapı bloklarını yerleştirme şekli doğru ise bu sonuca varmamak imkânsızdır. Bunun sebebi herhalde vakfi yapanın ismini birbirinden 3 m. mesafede bulunan iki yüz arasında bölmek istenmemesinde aranabilir. Παντι τῷ οἴκῳ 'dan sonra tabii bir boşluk vardır.

M. s. 73 yılının 1 Haziranında Vespasianus trib. pot. V., Titus ise trib. pot. III. oldu. 1 Ocak 74'de Vespasianus beşinci, Titus ise üçüncü konsüllüğüne başladı. Buna göre ithaf M. s. 74 yılının ilk yarısına tarihlendirilir.

Eğer ἐπι[σκευάσας] tamamlaması doğru ise (ki bu kesin olmaktan çok uzaktır) anıt M. s. 73'de tâmir edilmiştir ve ilk şekli ile bu tarihten daha eskidir. Her ne hal ise, tâmirat (eğer hakikaten tâmirat ise) mükemmel bir surette yapılmış ve böylece yeni bir anıt meydana gelmiştir.

²⁴ Yazıtın bugün elimizde bulunan parçalarının altı çizilmiştir.